

Jerzy Czołgoszewski

Materiały źródłowe w Archiwum Aresztu Śledczego w Olsztynie do zagadnienia więzień okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach 1945-1955

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 335-360

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Czołgoszewski

Materiały źródłowe w Archiwum Aresztu Śledczego w Olsztynie do zagadnienia więzień okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach 1945—1955

Duże zainteresowanie społeczeństwa najnowszą historią naszego regionu stało się inspiracją do opracowania niniejszego artykułu, informującego o stanie zachowania i zawartości zespołu archiwalnego Wydziału VI Więziennictwa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie działającego w latach 1945—1955. Wydział ten pełnił wówczas funkcję jednostki nadrzędnej nad więzieniami położonymi na terenie województwa olsztyńskiego. Po jego likwidacji w 1955 r. akta zostały przejęte przez Centralne Więzienie w Olsztynie, a po kolejnych reorganizacjach struktury więziennictwa — przez obecny Areszt Śledczy w Olsztynie. Stanowią one cenną bazę źródłową do badań nad więzieniami okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach.

W skład zgromadzonego zespołu akt wchodzi materiały Wydziału VI oznaczane często klauzulą „tajne” lub „ściśle tajne”, dotyczące różnorodnej problematyki więziennictwa, takiej jak np. infrastruktura więzień, zagadnienia społeczno-polityczne, kierownictwo więzień i obsada kadrowa, stany i populacja więźniów, warunki sanitarno-bytowe, amnestie polityczne, ucieczki więźniów czy też np. nastroje ludności.

Drugą grupę materiałów stanowią zarządzenia i rozkazy personalne dotyczące funkcjonariuszy więziennictwa. Na ich podstawie można prześledzić ruch kadry więziennej na wszystkich stanowiskach służbowych w więzieniach działających na terenie województwa olsztyńskiego. W zbiorze brakuje materiałów dotyczących więzienia w Braniewie, które w wyniku reorganizacji administracyjnych kraju znalazło się poza strukturą organizacyjną olsztyńskiego więziennictwa, natomiast dokumenty dotyczące więzienia w Giżycku znajdują się w zbiorze Centralne Więzienie w Barczewie, nr akt 4/4.

Część zespołu, składającego się z 34 jednostek archiwalnych (dalej: j.a.), dotyczącego zwłaszcza ewidencji więźniów, została w latach 1993—1994 przekazana m.in. przez Areszt Śledczy w Olsztynie do Archiwum Państwowego w Olsztynie¹.

I. WYDZIAŁ VI WIĘZIENICTWA WUBP W OLSZTYNIE I WIĘZIENIA WOJEWÓDZTWA OLSZTYŃSKIEGO

Uruchamianiem więzień na terenach przejmowanych z rąk wojsk radzieckich przez polską administrację cywilną, w oparciu o przyjęty model sowiecki,

¹ Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół Centralne Więzienie w Olsztynie, nr 1062.

zajmowała się początkowo Sekcja ds. Więzień Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN, a następnie Wydział Więziennictwa, przekształcony w listopadzie 1944 r. w Wydział Więziennictwa i Obozów. Po utworzeniu 1 stycznia 1945 r. Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego wydział przemianowano na Departament Więziennictwa i Obozów, a w połowie 1947 r. zmieniono nazwę na Departament Więziennictwa MBP (nazywany w skrócie od nadanego numeru organizacyjnego Departamentem VI), która obowiązywała aż do 7 grudnia 1954 r.

W 1955 r. więziennictwo znalazło się w strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Przez pierwszy kwartał 1955 r. organem centralnym pozostawał Departament Więziennictwa MSW, przekształcony 19 marca 1955 r. w Centralny Zarząd Więziennictwa MSW. Z dniem 1 września 1956 r. więziennictwo przekazano do zakresu działania ministra sprawiedliwości².

W powstałym w kwietniu 1945 r. Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego na Okręg Mazurski utworzono wydział więziennictwa, który pełnił rolę ogniwa pośredniego między MBP a więzieniami położonymi na terenie działania danego urzędu. Wydział Więziennictwa pod względem organizacyjnym był częścią składową WUBP, pod względem funkcyjnym podlegał Departamentowi Więziennictwa i Obozów MBP. W ogniwach tych organizowano sekcje albo referaty odpowiadające strukturze departamentu. Szefowie WUBP od początku istnienia byli przełożonymi wszystkich funkcjonariuszy zatrudnionych w więzieniach na terenie swojego województwa.

Jako pierwsze, w sierpniu 1945 r., rozpoczęło działalność więzienie w Olsztynie. Na przełomie lat 1945 i 1946 uruchomiono więzienie w Barczewie, a w marcu 1946 r. od Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przejęto więzienie w Szczytnie. Od października 1946 r. do lipca 1953 r. Barczewo zaliczono do więzień I klasy i pełniło ono wówczas rolę centralnego więzienia, Olsztyn do więzień karno-śledczych I klasy, a Szczytno do więzień karno-śledczych III klasy. W październiku 1947 r. spod opieki PUBP przejęto więzienie w Bartoszycach, które zaliczono do więzień karno-śledczych II klasy. W związku z organizowaniem ogólnopolskiej sieci aresztów, 1 maja 1949 r. uruchomiono areszty w Giżycku, Braniewie i Ostródzie. W czerwcu 1949 r. zorganizowano więzienie w Iławie, a po reorganizacji podziału administracyjnego kraju w połowie 1950 r. WUBP w Olsztynie przejął więzienie w Działdowie. Ostatnią jednostką, która zakończyła tworzenie bazy więziennej na najbliższe lata, był powstały w listopadzie 1951 r. Ośrodek Pracy Więźniów w Kamińsku k. Górowa Iławckiego, przekształcony w lipcu 1953 r. w więzienie karne I klasy.

Niniejszą charakterystyką objęto materiały do czasu reorganizacji struktury więziennictwa, którą przeprowadzono w połowie 1955 r., kiedy w miejsce zlikwidowanego Wydziału Więziennictwa powołano centralne więzienia w Olsztynie, Barczewie i Iławie, którym podporządkowano więzienia znajdujące się w ich pobliżu³. Centralnemu Więzieniu w Olsztynie podporządkowano więzienie karne I klasy w Kamińsku, więzienia karno-śledcze II klasy w Bartoszycach oraz

2 DzU 1956, nr 41, poz. 188.

3 Instrukcja nr 3 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 8 czerwca 1955 r., Archiwum Centralnego Zarządu Służby Więziennej w Warszawie.

III klasy w Braniewie i Szczytnie; Centralnemu Więzieniu w Barczewie podporządkowano więzienie karno-śledcze III klasy w Giżycku, natomiast Centralnemu Więzieniu w Iławie — więzienia karno-śledcze III klasy w Działdowie i Ostródzie. Centralne więzienie było jednostką więzienną, a jego naczelnik przejął uprawnienia kadrowe w stosunku do funkcjonariuszy podległych mu jednostek.

Z okresu działalności Wydziału VI Więziennictwa WUBP w Olsztynie zachowały się akta 19 jednostek archiwalnych dotyczące sprawozdań i zarządzeń personalnych, w których zgromadzono 6133 dokumenty (dalej: dok.):

- Sprawozdania 1946—1947, (2 j.a.)
- Sprawozdania pokontrolne 1947—1949,
- Sprawozdania. Protokoły pokontrolne 20 grudnia 1951—7 kwietnia 1953,
- Sprawozdania. Protokoły pokontrolne 9 kwietnia 1953—24 sierpnia 1953,
- Sprawozdania. Protokoły z odpraw 1954

oraz akta zarządzeń personalnych:

1. Więzienie w Olsztynie 1949—1955,
 2. Centralne Więzienie w Olsztynie 1951—1956,
 3. Więzienie — Centralne Więzienie w Olsztynie 1954—1956,
 4. Centralne Więzienie w Barczewie 1945—1955,
 5. Centralne Więzienie w Barczewie 1955—1960,
- dot. Aresztu — Więzienia w Giżycku 1949—1955,
6. ZK Barczewo. Rozkazy personalne od 1946 do 1961,
 7. Więzienie karno-śledcze — Areszt w Szczytnie 1948—1959,
 8. Więzienie w Bartoszycach 1947—1959,
 9. Areszt w Ostródzie 1949—1951,
 10. Więzienie w Iławie 1949—1955,
 11. Więzienie w Działdowie 1948—1955,
 12. Ośrodek Pracy Więźniów — Więzienie w Kamińsku 1951—1959.

1. Sprawozdania 1946—1947 (428 dok.)

Tom I nr akt 2/5 (98 dok.), tom II, nr akt 2/8 (330 dok.).

Akta zgrupowane w dwóch tomach dotyczą działalności Wydziału VI Więziennictwa WUBP w Olsztynie oraz podległych mu więzień w Olsztynie, Wartemborku-Barczewie⁴ oraz w Szczytnie.

Pierwszym i jednym z najstarszych zachowanych dokumentów zbioru jest Sprawozdanie miesięczne za miesiąc luty 1946 r. Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, Wydział Więziennictwa i Obozów na Okręg

⁴ Jak podaje W. Zenderowski w: *Wartembork znaczy Barczewo*, w rozdziale „Herb i nazwa miasta” Wartenburg do lipca 1946 r., kiedy Miejska Rada Narodowa w Barczewie podjęła uchwałę o zmianie nazwy miasta Wartembork na Nowowiejsk. Nazwa ta się nie przyjęła, utrzymywano ją do końca 1946 r. Decyzją MRN w Barczewie podjęto uchwałę o zmianie nazwy na Barczewo dla uczczenia pamięci zasłużonego działacza warmińskiego, etnografa, pisarza i bojownika o polskość Warmii, ks. Walentego Barczewskiego. W użyciu były dwie nazwy. Do i po 1946 r. dla Niemców Barczewo to Wartenburg, a dla Polaków pozostał Wartembork.

Mazurski w Olsztynie, l.dz. 148/46, adresowane do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Departament Więziennictwa i Obozów w Warszawie. Sprawozdanie sporządzone zostało 28 lutego 1946 r. na odwrotnej stronie dokumentów poniemieckich z 1922 i 1925 r. przez po. kierownika wydziału B. Andrejko, zatwierdzone zaś przez kierownika urzędu mjr. H. Palkę. Sprawozdanie dotyczy Więzienia w Szczytnie (opis zachowanej infrastruktury i działań koniecznych do uruchomienia więzienia), Więzienia w Wartenborku (pisownia oryginalna) — ustalenia inspekcji więzienia przeprowadzonej 21 lutego 1946 r. i opis działań: administracyjnego, personalnego, gospodarczego, sanitarnego oraz ogólne uwagi, Więzienia w Olsztynie — spostrzeżenia z inspekcji z 25 lutego 1946 r. i opis działań: gospodarczego, administracyjnego, sanitarnego oraz uwagi ogólne.

Sprawozdania miesięczne (ogółem 10 dok.) za marzec—listopad 1946 r. dotyczą więzień w Wartemborku-Barczewie i Olsztynie, a od kwietnia również więzienia w Szczytnie, i zawierają opis spraw:

- bezpieczeństwa i ochrony więzień — liczba i rozmieszczenie posterunków wewnętrznych i zewnętrznych (KBW), rodzaje uzbrojenia, stan broni i amunicji, a od lipca raporty statystyczne dotyczące ucieczek, buntów, głodówek, samobójstw itp.

- gospodarczych — zaopatrzenie pracowników więziennych, produkty żywnościowe dla więźniów, sprawy pensji personelu i przyznanych kredytów,

- techniczno-budowlane — wykonane remonty i roboty budowlane, prace planowane do wykonania,

- polityczno-wychowawcze — działalność świetlic, stany zaopatrzenia bibliotek więziennych, praca polityczno-wychowawcza,

- administracyjno-statystyczne — stany więźniów śledczych i karnych, liczba przybyłych i ubyłych, liczba skazanych najwyższym wyrokiem, liczba przetransportowanych i zbiegłych,

- personalne — kadra więzienna i obsada etatowa, wykazy kar dyscyplinarnych wymierzonych funkcjonariuszom, ponadto od lipca 1946 r. ujmowano charakterystyki naczelników, ich zastępców i kierowników działów, we wrześniu wykaz pracowników zasługujących na awans i odznaczenie, a w listopadzie wyciągi z ksiąg kar nałożonych na funkcjonariuszy,

- sanitarno-lekarskie — zachorowania i zgony, stan sanitarny łaźni i kuchni, wyposażenie cel, działalność ambulatoriów i izb chorych.

Wśród przechowywanych dokumentów brakuje sprawozdań dotyczących działalności działów specjalnych więzień (od lipca 1953 r. zwanych działami III). O roli tych działów możemy się dowiedzieć z zachowanych nielicznych dokumentów (5 dok.). Do nich należy zaliczyć m.in. pismo naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie l.dz. 881/46 z 16 października 1946 r. adresowane do naczelników więzień z przeznaczeniem dla kierowników działów specjalnych, dotyczące wzoru sprawozdań z pracy działów specjalnych. Sprawozdanie to należało przysyłać do Wydziału Więziennictwa dwa razy w miesiącu, a podpisywali je naczelnik więzienia i kierownik działu specjalnego. Jakimi sprawami miał się zajmować dział specjalny, wyjaśnia pismo uzupełniające, nakazujące uwzględnianie określonych spraw przy przestępstwach funkcjonariuszy i przekroczeniach, względnie przestępstwach więźniów.

Pozostałe dokumenty tomu pierwszego to sprawozdania — 23, pisma — 15, raporty — 9, protokoły — 7 i meldunki — 2 z inspekcji i kontroli omawianych trzech jednostek więziennych oraz wyciągi z ksiązek inspekcyjnych tych więzień (20 dok.).

Najwięcej dokumentów dotyczy więzienia w Szczytnie — 31, następnie więzienia w Olsztynie — 24 i Barczewie — 21.

O stanie więzień olsztyńskich w pierwszym okresie działalności możemy się najwięcej dowiedzieć ze Sprawozdania z sytuacji politycznej na terenie więzień województwa olsztyńskiego (bez numeru) z 19 sierpnia 1946 r. naczelnika Wojewódzkiego Wydziału Więzień i Obozów, Raportu l.dz. 635—IV. 1—/46 z 1 września 1946 r. sporządzonego po objęciu stanowiska naczelnika wydziału przez ppor. Mieczysława Flauma, oraz z referatu „Dyscyplina w więziennictwie i organizacja pracy administracyjnej. Sprawy obrony i bezpieczeństwa więzień oraz postępowanie w wypadkach ucieczki oraz sprawy personalne” (l.dz. 840/46), wygłoszonego przez naczelnika wydziału, podczas odprawy naczelników więzień województwa olsztyńskiego 27 września 1946 r. w Wydziale Więziennictwa WUBP w Olsztynie.

Zachowały się również dwa pisma dotyczące opisu więzienia w Bartoszycach, pozostającego do października 1947 r. poza strukturą Wydziału Więziennictwa.

Tom pierwszy akt zamyka pismo adresowane do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Departamentu Więziennictwa dotyczące pracy sekcji specjalnej Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie, nr J. Spec. 96/47 z 5 grudnia 1947 r.

W tomie II, zawierającym ogółem 330 dokumentów, znajduje się najwięcej sprawozdań z inspekcji przeprowadzanych przez przedstawicieli Wydziału Więziennictwa w podległych więzieniach (138 dok.) oraz wyciągów z ksiązek inspekcyjnych poszczególnych więzień (58 dok.).

Więzienia w Barczewie dotyczą 52 sprawozdania oraz 5 pism i 25 wyciągów z książki inspekcyjnej więzienia, więzienia w Olsztynie dotyczy 40 sprawozdań, 3 pisma i 15 wyciągów, więzienia w Szczytnie — 43 sprawozdania, 5 pism, 2 protokoły, 1 instrukcja i 16 wyciągów oraz więzienia w Bartoszycach — 3 sprawozdania i 2 wyciągi z książki inspekcyjnej więzienia (ogółem 212 dok.).

W tomie znajduje się ponadto sprawozdanie miesięczne za grudzień 1946 r. Podsumowaniem działalności więzień województwa olsztyńskiego, tj. Centralnego Więzienia w Nowowiejsku—Barczewie, Więzienia Karno-Śledczego w Olsztynie i Więzienia Karno-Śledczego w Szczytnie, jest Sprawozdanie za rok 1946, które zawiera:

— sprawy sanitarno-lekarskie: opis stanu więzień po ich uruchomieniu, działalność instalacji wodno-kanalizacyjnej, świetlnej, c.o., urządzenia sanitarne cel; funkcjonowanie ambulatoriów, izby chorych, łaźni, kuchni; obsada medyczna; braki w sortach odzieży więziennej, problemy dezynfekcji; statystyka chorób epidemicznych, liczby zmarłych, popełnione samobójstwa,

— sprawy bezpieczeństwa i ochrony: dane dotyczące wyposażenia w broń i amunicję, usytuowanie magazynów broni; wykonane prace podnoszące bezpieczeństwo więzień (wieże obserwacyjne i ich uzbrojenie, system alarmowy itp.); system pełnienia służby ochronnej; obrona przeciwpożarowa,

— sprawy administracyjno-statystyczne: stany więźniów na dzień 1 stycznia 1946 r. i 1 stycznia 1947 r.; zmiany ewidencyjne (liczby zwolnionych, przetransportowanych, zbiegłych, zmarłych, samobójstwa, narodziny); transporty więźniów; dokumentacja administracyjna i dzienniki korespondencyjne; kary dyscyplinarne i nagrody dla więźniów; liczby wydanych na rozprawy sądowe,

— sprawy polityczno-wychowawcze: opis świetlic jako centralnego miejsca pracy polityczno-wychowawczej; stan bibliotek więziennych; liczba i tytuły prenumerowanych gazet; wykaz imprez kulturalno-oświatowych, liczby wygłaszanych pogadanek i referatów; dane dotyczące pochodzenia społecznego pracowników; liczba zebrań komórek partyjnych (PPR); dyscyplina wśród kadry; stosunki między naczelnikami i ich zastępcami ds. polityczno-wychowawczych; praca polityczno-wychowawcza wśród więźniów; kształcenie się kadry; współpraca i stosunki między Strażą Więzienną, a KBW, MO i partiami politycznymi; poglądy polityczne personelu,

— sprawy personalne: stan personelu na 1 stycznia 1946 r. i 1 stycznia 1947 r.; liczba przybyłych w okresie sprawozdawczym; liczba zwolnionych, przeniesionych, zmarłych, dezertów; kary dyscyplinarne funkcjonariuszy,

— sprawy gospodarcze: zaopatrzenie personelu i więźniów w produkty i artykuły żywnościowe; umundurowanie więźniów (braki w sortach odzieży więziennej); umundurowanie personelu; stan zadłużenia finansowego więzień; zadłużenie działów pracy,

— sprawy techniczno-budowlane: stan techniczny więzień; prace wykonane sposobem gospodarczym; roboty zaplanowane do wykonania; zestawienie kredytów przydzielonych w 1946 r.

Zachowała się część sprawozdań miesięcznych oraz sprawozdania za drugi i trzeci kwartał 1947 roku (61 dok.) Centralnego Więzienia Nowowiejsk—Barczewo oraz więzień karno-śledczych w Olsztynie i Szczytnie. Przy sprawozdaniach statystyczno-administracyjnych za maj i czerwiec załączono raporty dotyczące danych statystycznych z ucieczek, a przy sprawach personalnych za styczeń, luty, marzec, kwiecień i czerwiec wyciągi z książki kar nałożonych na funkcjonariuszy z Więzienia Karno-Śledczego w Olsztynie, Więzienia w Warsemborku i Więzienia Karno-Śledczego w Szczytnie.

Ponadto przy sprawozdaniu dotyczącym spraw bezpieczeństwa za kwiecień 1947 r. załączono Wykaz sieci agenturalnej Więzienia w Barczewie oraz Więzienia w Olsztynie. Wykazy zawierają liczbę i pseudonimy informatorów zarówno wśród funkcjonariuszy (oznaczanych symbolem „F”), jak i więźniów („W”).

O ruchu więźniów możemy się dowiedzieć ze sprawozdań o przeprowadzonych transportach więźniów z więzień województwa olsztyńskiego za okres styczeń—listopad 1947 roku (9 dok.).

Uchwalona 22 lutego 1947 r. przez Sejm RP ustawa amnestyjna znajduje odbicie w 46 dokumentach z akcji amnestyjnej w Centralnym Więzieniu w Barczewie. Akta zawierają pięć imiennych wykazów 446 więźniów, którym obniżono kary, oraz 34 wykazy 1200 więźniów amnestionowanych. Część wykazów ma numerację (nr 2—7; 11; 18—25), ponadto jeden z nieoznaczonych wykazów o l.p. 128—193 zawiera 65 nazwisk.

Akcję amnestijną w Centralnym Więzieniu w Barczewie rozpoczęto 3 marca,

a zakończono 26 czerwca 1947 r. Najwięcej, bo 102 osoby amnestionowano 13 i 14 marca oraz 26 marca — 100 osób, a najmniej m.in. w ostatnim dniu, kiedy zwolniono tylko dwie osoby.

Wykazy sporządzono wg następujących danych: lp., nazwisko, imię, imię ojca, nazwisko panięskie matki, przestępstwo z art. k.k., sąd orzekający, data wyroku i numer sprawy, wymiar kary, koniec kary, zmniejszono, koniec kary po zastosowaniu amnestii.

2. Sprawozdania pokontrolne 1947—1949 nr akt 2/6, (829 dok.)

W pierwszej części akt zawarto materiały za rok 1947 i 1948, ogółem 216 dokumentów dotyczących Centralnego Więzienia w Barczewie oraz więzień karno-śledczych w Olsztynie, Bartoszycach i Szczytnie.

Podsumowaniem 1947 r. jest Sprawozdanie za czwarty kwartał, dotyczące spraw: techniczno-budowlanych, sanitarno-lekarskich, gospodarczych, personalnych (w tym m.in. wnioski na awans podoficerski wysłane do Biura Personalnego MBP, charakterystyki naczelników więzień i kierowników działów, imienny wykaz aresztowanych funkcjonariuszy, wykaz zmian w stanie zatrudnienia, wykaz przynależności partyjnej, wykaz kar i nagród funkcjonariuszy), bezpieczeństwa, administracyjnych, działów pracy (tylko więzień w Barczewie i Olsztynie).

Za rok 1948 zachował się komplet sprawozdań miesięcznych dotyczących spraw administracyjno-statystycznych (w czerwcu dodatkowo opisano sprawy bezpieczeństwa) oraz niepełne sprawozdanie za pierwszy kwartał, zawierające tylko sprawy techniczno-budowlane, działów pracy, bezpieczeństwa i administracyjno-statystyczne, gospodarcze i sanitarno-lekarskie.

Ruch więźniów i kierowanie ich po wyrokach skazujących do poszczególnych więzień możemy prześledzić na podstawie miesięcznych sprawozdań z transportów przeprowadzonych w 1948 r. Np. w styczniu podano, ilu więźniów „antypaństwowych” przetransportowano z więzienia w Barczewie do więzienia w Rawiczu, dokąd kierowano z więzienia w Olsztynie więźniów folksdojczów, więźniów narodowości niemieckiej podlegających wysiedleniu oraz skazane prawomocnymi wyrokami kobiety. Ze sprawozdań można się dowiedzieć, że najczęściej więźniów transportowano w zamówionych wagonach pociągów towarowych, w zarezerwowanych przedziałach w pociągach osobowych oraz samochodami WUBP w Olsztynie.

O pracy samego Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie w omawianym okresie dowiadujemy się ze sprawozdań za luty, marzec, lipiec i wrzesień 1948 r.

Z Rozkazu nr 32 WUBP z 30 grudnia 1948 r. w sprawie przeprowadzenia inwentaryzacji i remanentu w Wojewódzkim Oddziale Konsumów MBP w Olsztynie, możemy zapoznać się z wykazem sklepów, w których zaopatrywali się funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa. Były to: sklep nr 1 — tekstylny, nr 2 — kosmetyczny, nr 3 — spożywczy, nr 4 — mięsny, nr 5 (Wyzwolenia), nr 6 (al. Wojska Polskiego), nr 7 (KBW). Funkcjonariusze mieli możliwość

korzystania z bufetów nr 1, 2 i 3 oraz stołowania się w stołówce (al. Wojska Polskiego) i w kasynie. Na rzecz Urzędu Bezpieczeństwa pracowała także masarnia, dwie piekarnie oraz warsztaty krawiecki, szewski, fryzjerna i pralnia.

Rok 1949 (613 dok.) otwiera spis treści spraw administracyjnych z adnotacją, że skontrolowano dokumentację teczek nr 4, w której jest 7 podteczek zawierających 577 pism.

Najwięcej informacji zawarto w sprawozdaniach (22 dok.), w tym m.in. z przeprowadzonych inspekcji więzień województwa olsztyńskiego, za styczeń, luty i marzec oraz w sprawozdaniu z pracy Wydziału Więziennictwa za wrzesień 1949 r. W sprawozdaniach administracyjno-statystycznych za styczeń, luty i marzec, lipiec, wrzesień, listopad i grudzień, podano m.in. liczbę dzieci przebywających w więzieniach razem z matkami. Tylko pięciu pierwszych miesięcy 1949 r. dotyczą sprawozdania z przeprowadzonych transportów. O stanie liczbowym funkcjonariuszy Straży Więziennej oraz trudnościach kadrowych można się dowiedzieć z pisma naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie l.dz. J. Adm. 679/49 z 21 lipca 1949 r., adresowanego do dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP.

23 kwietnia 1949 r. odbyła się odprawa zastępców naczelników ds. polityczno-wychowawczych, która była przygotowaniem do sprawdzianu wiedzy polityczno-wychowawczej personelu więziennego w maju tegoż roku. Kadre podzielono na poziom wyższy (oficerowie) oraz poziom niższy (podoficerowie) i poddano wszystkich komisyjnym egzaminom. Szczegółowe informacje zawiera sprawozdanie z 2 czerwca 1949 r.

W aktach znajdują się pisma dotyczące różnorodnej tematyki (185 dok.), w tym m.in.:

- stanu więźniów w poszczególnych więzieniach na dzień 1 stycznia 1949 r.⁵,
- obsady etatowej Wydziału Więziennictwa WUBP⁶,
- wykazu wydziałów WUBP w Olsztynie⁷,
- wydawania zwłok przestępców wojennych uniwersyteckim zakładom anatomicznym⁸,
- projektu uruchomienia aresztów w Biskupcu, Suszu i Ornecie oraz Lidzbarku Warmińskim (dot. Wysokiej Bramy), Rynie i ich opisy⁹,
- wykazu pracowników Wydziału Śledczego WUBP¹⁰,

5 WUBP w Olsztynie, nr J. Adm. 29/49 z 13 I 1949 r., Barczewo — 3600, Olsztyn — 666, Bartoszyce — 229, Szczytno — 192. Razem 4687 osób.

6 Z wykazu pracowników Wydziału VI wg etatu z 17 VIII 1949 r., dowiadujemy się, że wydział liczył siedmiu pracowników oraz naczelnika wydziału; pracownica kartoteki pozostawała na etacie więzienia w Olsztynie.

7 WUBP w Olsztynie, nr ET — 1552/49 z 9 IV 1949 r., ściśle tajny spis abonentów WUBP.

8 Pismo Departamentu Więziennictwa MBP nr GI 2174 z 3 V 1949 r. W odpowiedzi naczelnik Wydziału Więziennictwa komunikował, że z więzień woj. olsztyńskiego zwłok przestępców wojennych nie przekazano, gdyż nie było takich zgonów.

9 Poufne pismo prezesa Sądu Apelacyjnego w Olsztynie, 4195/49 — z 12 V 1949 r. do WUBP Wydział Więziennictwa w Olsztynie, oraz pisma PUBP w Suszu nr FB — 1406/49 z 2 VI 1949 r., PUBP w Lidzbarku Warmińskim nr HA — 1949/49 z 30 VI 1949 r., WUBP w Olsztynie nr J. Adm. 99/49 z 29 I 1949 r. (dot. Rynu — jako aresztu centralnego), PUBP w Braniewie nr CG — 1347/49 z 5 VIII 1949 r. (dot. aresztu przy Sądzie Grodzkim w Ornecie).

10 WUBP w Olsztynie, nr M — 19/49 z 2 VIII 1949 r., (bez numeru) z 7 IX 1949 r., nr M — 834/49 z 6 X 1949 r.,

- sporządzenia spisu nie podlegających ekstradycji byłych funkcjonariuszy i agentów gestapo w Gdańsku i Gdyni¹¹,
- przetransportowania trzech więźniów z więzienia w Barczewie do Wydziału Śledczego w związku z toczącym się procesem przeciwko ks. Stanisławowi Januszowi i odpowiedź naczelnika Wydziału Więziennictwa o trudnościach z tym związanych,
- liczby więźniów kwalifikujących się do ośrodków pracy organizowanych dla więźniów,
- zaliczania funkcjonariuszy WUBP do pracowników operacyjnych¹²,
- wykazu księży odbywających kary w więzieniach województwa olsztyńskiego¹³,
- błędnego nazywania więźniów antypaństwowych więźniami politycznymi¹⁴.

Więzienie Karno-Śledcze w Olsztynie (1 dok. za 1947 r., 51 dok. — 1948 r. i 56 dok. — 1949 r.)

Akta otwiera odpis pisma l.dz. G. 933/47 z 20 listopada 1947 r. do Wojewódzkiej Komisji Klasyfikacyjno-Szacunkowej w sprawie przyznania więzieniu w Olsztynie mienia nierolniczego w liczbie czterech obiektów opisanych w załączonych wykazach. Wykazy dotyczą zarówno przekazania siedziby administracji więziennej oraz budynku więziennego, jak i budynków mieszkalnych i gospodarczych.

Wśród licznych sprawozdań z inspekcji (24 dok. za 1948 r. i 13 dok. za 1949 r.) oraz wyciągów z książki inspekcyjnej więzienia, znajdujemy również dwa raporty oraz dwa telefonogramy. Przeprowadzane inspekcje dotyczyły najczęściej spraw:

- polityczno-wychowawczych (1948 — 9 inspekcji, 1949 — 5 inspekcji),
- gospodarczych (1948 — 6, 1949 — 1),
- administracji, gospodarczych i sanitarnych (4),
- administracji i bezpieczeństwa (1948 — 2, 1949 — 2),
- ogólnych (1948 — 2, 1949 — 3),
- działu pracy (1948 — 1, 1949 — 1) wraz z gospodarstwem rolnym.

Ponadto w 1949 r. sporządzono cztery protokoły z inspekcji ogólnych i po jednym protokole spraw polityczno-wychowawczych oraz administracji i bezpieczeństwa.

Wśród dokumentów znajduje się protokół z kontroli dokonanej przez podprokuratora Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Olsztynie z 29 listopada

z pism w sprawie wydania lub przedłużenia przepustek do więzienia w Olsztynie dowiadujemy się danych personalnych (nazwisko i imię) 18 pracowników oraz naczelnika Wydziału Śledczego.

11 WUBP w Olsztynie, nr J. Adm. 903/49 z 25 VIII 1949 r. do naczelników więzień i komendantów aresztów. W odpowiedziach podano, że takie osoby w podległych więzieniach nie przebywają.

12 WUBP w Olsztynie, nr X --- 546/49 z 7 XI 1949 r., naczelnik Wydziału Szkoleniowego wyjaśnia, których pracowników Wydziałów WUBP zalicza się do pracowników operacyjnych.

13 WUBP w Olsztynie, nr J. Adm. 1265/49 z 23 XII 1949 r., odpowiedź na pismo Departamentu Więziennictwa MBP dotyczące pięciu księży (w tym czterech rzymskokatolickich i jednego grekokatolickiego) według danych: lp., nazwisko i imię, wyznanie, wymiar kary, rodzaj przestępstwa, czy utrzymuje kontakty z zewnątrz i jakie, jak zachowuje się w czasie odbywania kary.

14 Tajne. MBP Departament Więziennictwa nr GW --- 6300/49 z 9 XII 1949 r.

1948 r. W czasie kontroli stwierdzono przypadki bezprawnego przetrzymywania więźniów po upływie terminu środka zapobiegawczego, przyjęto skargę więźnia o pobicie go przez oddziałowego oraz prośbę innego więźnia o kontynuowanie dalszego leczenia, niemożliwego w warunkach więziennych.

Za 1949 r. znajdują się 23 dokumenty w sprawach różnych oraz wykazy:

- jeńców wojennych i V.D. obywateli radzieckich,
- więźniów ukaranych za przekroczenia w czerwcu 1949 r.,
- kar dyscyplinarnych za lipiec i wrzesień 1949 r.,
- kwartalny wykaz wymierzonych kar dyscyplinarnych więźniom oraz ulg i nagród 1 kwietnia—1 lipca 1949 r.,
- służby oficerów inspekcyjnych z 13 lipca i 14 listopada 1949 r.,
- księży przebywających w więzieniu.

Centralne Więzienie w Barczewie (31 dok. za 1948 r. i 102 za 1949 r.)

Zdecydowana większość materiałów to sprawozdania z inspekcji przedstawicieli Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie (18 dok. za 1948 r. i 8 za 1949 r.) oraz wyciągi z książki inspekcyjnej więzienia (odpowiednio 12 i 1 dok.). Liczba przeprowadzonych inspekcji świadczy o tym, do jakich spraw przywiązano wówczas największą uwagę:

- sprawy polityczno-wychowawcze (1948 — 9 inspekcji, 1949 — 4 inspekcje),
- ogólne (1948 — 2, 1949 — 1),
- administracyjno-gospodarcze (1948 — 2),
- gospodarcze i sanitarno-lekarskie (1948 — 2),
- administracyjne i bezpieczeństwa (1948 — 2, 1949 — 1),
- gospodarcze (1948 — 1, 1949 — 1),
- działu pracy (1949 — 1).

Ponadto dwa protokoły, jeden z inspekcji ogólnej i jeden z inspekcji polityczno-wychowawczej.

Sprawozdania administracyjno-statystyczne od lutego do listopada 1949 r. (9 dok.) informują o stanie więźniów, skazanych na dożywocie, ucieczkach, samobójstwach, głodówkach i buntach, zmarłych, przetransportowanych, przyjętych transportach, podlegających przetransportowaniu, nałożonych karach dyscyplinarnych, udzielonych nagrodach.

Akta zawierają sprawozdania ze spraw bezpieczeństwa (5 dok.) za maj, czerwiec, sierpień, wrzesień i listopad 1949 r., w których naczelnik więzienia i komendant warty podają stan personelu więziennego, obsadę posterunków zewnętrznych i posterunków wewnątrz więzienia, uzbrojenie posterunków sposób przechowywania broni oraz szkolenie i ćwiczenia strażników.

Pisma za 1949 r. w sprawach różnych liczą 57 dokumentów, wnioski o zezwolenie na zatrudnienie w dziale pracy więźnia to 16 dok., 2 dokumenty dotyczą sprawozdania z zebrania funkcjonariuszy po wyborze marszałka Rokossowskiego na stanowisko ministra obrony narodowej oraz wykaz księży przebywających w więzieniu.

Więzienie Karno-Śledcze w Bartoszycach (42 dok. za 1948 i 88 za 1949 r.)

Najwięcej materiałów (23 dok. za 1948 i 11 za 1949 r.) stanowią sprawozdania z inspekcji, w tym spraw:

- polityczno-wychowawczych (1948 — 10, 1949 — 5),
- gospodarczych (1948 — 5, 1949 — 1)),
- administracji i bezpieczeństwa (1948 — 3, 1949 — 2),
- ogólnych (1948 — 3, 1949 — 3),
- gospodarczo-finansowych i sanitarno-lekarskich (1),
- administracji, gospodarczych, techniczno-budowlanych i sanitarno-lekarskich (1).

Ponadto protokoły z inspekcji przeprowadzonych w 1949 r. (6 dok.) dotyczą spraw polityczno-wychowawczych (3), ogólnych (2) oraz spraw polityczno-wychowawczych i gospodarczych (1).

Wyciągi z książki inspekcyjnej więzienia za 1948 r. to 17 dokumentów, pozostałe dwa to szkic sytuacyjny więzienia z maja 1948 r. oraz wykaz obiektów nierolniczych.

Akta zawierają pisma dotyczące Centralnej Szkoły Straży Więziennej¹⁵, w tym dotyczące odbudowy i remontu Ośrodka Pracy w Bartoszycach oraz decyzje o wstrzymaniu prac przy odbudowie ośrodka i urządzaniu szkoły.

Wśród innych dokumentów można znaleźć m. in. plany służby oficerów inspekcyjnych za miesiące lipiec—grudzień 1949 r., a także 38 dok. dotyczących spraw różnych oraz 11 raportów dotyczących przyjęcia transportu więźniów.

Więzienie Karno-Śledcze w Szczytnie (42 dok. za 1948 r. i 39 za 1949 r.)

Również w tym więzieniu najwięcej archiwaliów za 1948 r. (21 dok.) to sprawozdania z inspekcji spraw polityczno-wychowawczych (10 dok.) oraz pozostałych spraw administracyjnych, bezpieczeństwa, gospodarczych, sanitarno-lekarskich i techniczno-budowlanych (11 dok.).

Wyciągi z książki inspekcyjnej więzienia stanowi 17 dok., pozostałe to dwa pisma dotyczące obiektów nierolniczych, wykaz domów do uwłaszczenia i pismo w sprawie niesprawnej broni będącej na wyposażeniu więzienia.

Wśród akt za 1949 r. znajdują się również sprawozdania z inspekcji (8 dok.), w tym cztery z inspekcji ogólnych, dwa ze spraw polityczno-wychowawczych, po jednym ze spraw gospodarczych oraz administracyjno-gospodarczych i bezpieczeństwa. Akta uzupełniają protokoły z inspekcji (5 dok.) spraw polityczno-wychowawczych — 2, gospodarczo-administracyjnych i bezpieczeństwa — 2 oraz jeden z inspekcji ogólnej.

Pisma w sprawach różnych składają się na 23 dokumenty. Ponadto akta zawierają wykaz księży przebywających w więzieniu.

O tym, że nie wszystkie materiały zostały zarchiwizowane, świadczy np. brak przy piśmie przewodnim protokołu z kontroli przeprowadzonej przez prokuratora Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Olsztynie.

¹⁵ Prace przy urządzaniu szkoły podjęto w styczniu 1949 r. w obiektach byłych koszar artyleryjskich i kawaleryjskich, w których miało działać również Centralne Więzienie w Bartoszycach (początkowo jako Więzienie nr 2). Jak podaje J. Pyrcak, *Kadra Służby Więziennej*, w: *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego*, s. 278, 279, Centralną Szkołę Pracowników Straży Więziennej uruchomiono 4 IV i działała do 1 VIII 1949 r., kiedy podjęto decyzję o przeniesieniu jej do Iławy. Szkołę ukończyło 449 absolwentów.

Areszty w Giżycku, Braniewie i Ostródzie, (87 dok.)

Areszty w Giżycku, Braniewie i Ostródzie zostały utworzone Rozkazem Organizacyjnym nr 025 MBP z 4 marca 1949 r. Pierwszą informacją o planowanym uruchomieniu aresztów w tych miastach jest pismo szefa WUBP w Olsztynie do prezesa Sądu Apelacyjnego w Olsztynie z 14 marca 1949 r. 4 kwietnia tegoż roku dyrektor Departamentu VI MBP przesłał pismo z lustracji obiektów przyszłych aresztów, dokonanej 7—8 stycznia 1949 r. przez przedstawicieli Departamentu Więziennictwa. Do pokierowania akcją organizacyjną nowych jednostek delegowano kierownika Sekcji Aresztów Departamentu Więziennictwa MBP. Do udzielenia wszelkiej pomocy zostali zobowiązani również szefowie Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego w tych miejscowościach. Szef WUBP w Olsztynie zakomunikował 25 kwietnia 1949 r. prezesowi i prokuratorowi Sądu Apelacyjnego w Olsztynie, szefowi i prokuratorowi Wojskowego Sądu Rejonowego w Olsztynie oraz Wydziałowi Prawno-Administracyjnemu Urzędu Wojewódzkiego, iż z dniem 1 maja 1949 r. zostaną uruchomione areszty w miejscowościach Giżycko, Ostróda i Braniewo.

Departament Więziennictwa MBP komunikował, że uruchamiane areszty w swej pracy powinny kierować się przepisami zawartymi w Tymczasowym regulaminie dla aresztów podległych MBP oraz Zbiorze przepisów, cz. I — w sprawach administracyjnych.

W sprawozdaniach administracyjno-statystycznych za lipiec, wrzesień, listopad i grudzień ujęto już dane dotyczące nowo uruchomionych aresztów.

Areszt w Giżycku (22 dok.). Wśród archiwaliów można znaleźć trzy pisma dotyczące skierowania z więzienia w Barczewie p.o. komendanta i przejęcia przez niego budynku aresztu. Zachowały się m.in. sprawozdanie z kontroli przeprowadzonej 26 kwietnia 1949 r., trzy sprawozdania z 2 czerwca, 3 sierpnia i 7 listopada oraz dwa protokoły z inspekcji ogólnej z 30 lipca i 5 listopada 1949 r.

Najważniejszym dokumentem jest protokół z kontroli aresztu wiceprokuratora Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Olsztynie z 10 sierpnia 1949 r., z którego można się dowiedzieć o obsadzie personalnej, stanie zaludnienia, sprawach administracyjnych, sprawach administracyjno-gospodarczych, stanie sanitarnym, brakach i trudnościach ogólnych, wydanych wnioskach i zaleceniach.

Areszt w Braniewie (17 dok.). Archiwalia zawierają m.in. pismo o przejęciu więzienia od szefa PUBP w Braniewie oraz pisma w sprawie przeniesienia do aresztu w Braniewie strażników z więzienia w Barczewie, na stanowisko p.o. komendanta i referenta administracyjno-gospodarczego. Wśród sprawozdań znajduje się m.in. sprawozdanie z przeprowadzonej w dniu 20 kwietnia 1949 r. kontroli pracy nad uruchomieniem aresztu, dwa sprawozdania z inspekcji ogólnych z 2 czerwca i 13 sierpnia oraz inspekcji administracyjnej przeprowadzonej w dniach 9—10 grudnia 1949 r.

Protokół z kontroli podprokuratora Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Olsztynie zawiera dane jak w protokole z kontroli aresztu w Giżycku, uzupełnione o spray polityczno-wychowawcze dotyczące straży aresztu.

Areszt w Ostródzie (19 dok.). Wśród dokumentów nie zachowało się żadne sprawozdanie z przeprowadzanych kontroli i inspekcji, w tym m.in. przedstawiciela Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Olsztynie. O przeprowadzonych inspekcjach dowiadujemy się tylko z pism przewodnich dotyczących podpisania sporządzonych protokołów.

Zachowane pisma dotyczą przeniesienia funkcjonariusza więzienia w Barczewie na stanowisko po. komendanta, a następnie o zdjęcie go ze stanowiska i skierowanie kolejnego kandydata na to stanowisko. Innym dokumentem jest pismo do szefa PUBP w Ostródzie o udzielenie pomocy przy uruchamianiu aresztu.

Więzienie w Iławie (34 dok.). W raporcie nr J. Insp. 504/49 z 4 czerwca 1949 r. o zdaniu koszar w Bartoszycach, w których znajdowała się Centralna Szkoła Straży Więziennej, zawarto pierwszą ocenę stanu technicznego koszar w Iławie, do których zamierzano przenieść szkołę oraz uruchomić nowe więzienie.

Najbardziej interesującym dokumentem z okresu organizowania więzienia w Iławie, jest sprawozdanie naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie z 29 czerwca 1949 r. Dowiadujemy się z niego o przetransportowaniu 27 czerwca pierwszych 75 więźniów karnych z więzienia w Barczewie. W sprawozdaniu opisano warunki, w jakich zakwaterowano więźniów, oceniono stan techniczny bloków przeznaczonych na więzienie oraz przedstawiono trudności związane z organizowaniem więzienia.

W piśmie do sprawozdania z przeprowadzonych inspekcji więzień województwa olsztyńskiego za czerwiec 1949 r. zawarto informację o skierowaniu przez Departament Więziennictwa pierwszego naczelnika, przeniesieniu z więzienia w Bartoszycach zastępcy kierownika działu gospodarczego oraz z więzienia w Szczytnie pracownika do pracy administracyjnej.

Wśród innych archiwaliów znajduje się zawiadomienie o otwarciu rachunku w Urzędzie Skarbowym w Suszu oraz pismo i upoważnienie o przesłaniu i przekazaniu pieczęci i stempli dla więzienia. Pismem z 26 lipca 1947 r. dyrektor Departamentu Więziennictwa MBP zwrócił się o przyspieszenie przeniesienia CSSW do Iławy.

Prezesa Sądu Apelacyjnego w Olsztynie poinformowano, że więzienie w Iławie uruchomione zostało jako więzienie progresywne, do którego więźniów kierują specjalne komisje kwalifikacyjne.

Sprawozdania z przeprowadzanych inspekcji dotyczą spraw polityczno-wychowawczych (z 10 sierpnia i 29 listopada) oraz spraw polityczno-wychowawczych, administracyjno-gospodarczych i bezpieczeństwa (protokół z 26 listopada i sprawozdanie z 28 listopada 1949 r.). Jedno ze sprawozdań informuje o zebraniu pracowników Straży Więziennej po nominacji marszałka Rokossowskiego na stanowisko ministra obrony narodowej.

Z pisma Departamentu Więziennictwa z 21 listopada 1949 r. można dowiedzieć się o skierowaniu do więzienia zastępcy ds. polityczno-wychowawczych. Ostatnim dokumentem na temat więzienia w Iławie jest raport o przydzieleniu maszyny do pisania sekcji kulturalno-oświatowej działu polityczno-wychowawczego.

3. Sprawozdania.
Protokoły pokontrolne 20 grudnia 1951—7 kwietnia 1953
nr akt 2/7 (275 dok.)

W połowie 1950 r., po kolejnych zmianach administracyjnych, w kompetencji Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie znalazło się Więzienie w Działdowie. Zakończeniem tworzenia bazy więziennej województwa było uruchomienie w listopadzie 1951 r. Ośrodka Pracy Więźniów (dalej: OPW) w Kamińsku k. Górowa Iławeckiego. Tym samym liczba więzień zwiększyła się do dziesięciu jednostek. W omawianym materiale archiwalnym znalazła się dokumentacja oznaczona w większości klauzulą „tajne” lub „ściśle tajne”, dotycząca:

1. Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie (41 dok.)

Dokumentacja składa się z pism o różnej tematyce, delegacji służbowych wystawianych pracownikom wydziału w celu dokonania kontroli w podległych więzieniach, raportów o interwencje kierowanych do Departamentu Więziennictwa MBP, protokołów z organizowanych w wydziale odpraw, planów odprawy i kontroli, referatu politycznego pt. „Zadania POP w świetle uchwał XIX Zjazdu KPZR” oraz wytycznych do realizacji w 1953 r. w jednostkach więziennych. Wśród tej dokumentacji na uwagę zasługują zwłaszcza protokoły z odpraw naczelników i komendantów więzień oraz ich zastępców ds. polityczno-wychowawczych, zorganizowanych w Wydziale Więziennictwa 30 stycznia i 25 marca 1953 r. oraz pismo Departamentu Więziennictwa MBP o nieprawidłowym karaniu więźniów¹⁶.

2. Centralnego Więzienia w Barczewie (38 dok.)

Dokumentację otwiera ogólny plan pracy na rok 1952 oraz sprawozdania z jego wykonania za pierwszy, drugi i trzeci kwartał. Wśród zgromadzonych dokumentów znajduje się również plan pracy na rok 1953 oraz plany działów administracji, gospodarczego i komendanta warty. O sposobie ich realizacji donoszą sprawozdania z wykonania zaplanowanych zadań. Inne dokumenty to pisma i meldunki z przeprowadzonej inwentaryzacji pism, przepisów i akt za 1952 r., pisma o różnej tematyce, jeden raport oraz zarządzenie naczelnika.

Najważniejszymi dokumentami tego zbioru są protokoły z przeprowadzonych inspekcji i kontroli oraz sprawozdania. Protokoły dotyczą kontroli sanitarnej przeprowadzonej w dniach 9—13 grudnia 1952 r. i sanitarno-higienicznej z 20 lutego 1953 r., sprzętu uzbrojenia 9—13 grudnia 1952 r., kontroli kwatermistrzowskiej inspektora Inspektoratu Kontroli WUBP 8—21 grudnia 1952 r., działu pracy w dniach 26—31 stycznia 1953 r. oraz od 27 lutego do 4 marca 1953 r., a także protokół i sprawozdanie z inspekcji ogólnej przeprowadzonej 17—22 lutego 1953 r. Najważniejsze sprawozdanie dotyczące m.in. realizacji ustawy o amnestii sporządzono 29 stycznia 1953 r.

¹⁶ W ściśle tajnym piśmie l.dz. GW 41—II/53 z 29 I 1953 r. podano m.in. jako przykład ukaranie więźnia za przechowywanie igły przez pozabawienie widzeń i korespondencji na jeden miesiąc oraz prawa korzystania z wypiski na okres jednego miesiąca.

3. Więzienia w Iławie (35 dok.)

Zgromadzona dokumentacja zawiera plan pracy na 1952 r., raport i sprawozdania z jego wykonania oraz pisma różne, meldunek i protokół. Najliczniejszą część zbioru stanowią raporty i pisma z przeprowadzonej inwentaryzacji administracyjnej za 1952 i 1953 r.

Najważniejszym dokumentem jest „Sprawozdanie z przebiegu realizacji Ustawy o amnestii, warunkowego zwolnienia, segregacji więźniów, rozbijania solidaryzmu wśród więźniów, współzawodnictwa pracy, pracy z grupowymi, szkolenia politycznego i zawodowego, polityki kadr i realizacji wytycznych XIX Zjazdu KPZR przez organizację partyjną przy więzieniu”.

4. Więzień w Olsztynie (19 dok.), Bartoszycach (23 dok.), Szczytnie (17 dok.) i Działdowie (16 dok.)

We wszystkich więzieniach sporządzono plan pracy na rok 1952 i przygotowano sprawozdania z jego realizacji. Najwięcej informacji można znaleźć w następujących dokumentach:

Olsztyn — protokół z kontroli sanitarnej przeprowadzonej 17 grudnia 1952 r. i inspekcji sanitarno-higienicznej z 4 lutego 1952 r. oraz sprawozdanie naczelnika z 29 stycznia 1953 r. (m.in. realizacja ustawy o amnestii).

Bartoszyce — protokół z wizytacji przeprowadzonej 4—5 stycznia 1955 r. przez prokuratora ds. penitencjarnych, sprawozdanie sporządzone na odprawę naczelników (m.in. realizacja ustawy o amnestii) oraz protokół z inspekcji sanitarno-higienicznej z 3 marca 1953 r.

Szczytno — protokół z kontroli sanitarno-higienicznej z 13 grudnia 1952 r., sprawozdanie naczelnika dotyczące realizacji ustawy o amnestii oraz kosztorys szczegółowy na przebudowę cel więziennych wraz z opisem technicznym.

Działdowo — protokół z kontroli sanitarno-higienicznej z 12 grudnia 1952 r., pismo o realizacji wytycznych z odprawy służbowej oraz plan pracy na 1953 r.

5. Aresztów w Giżycku (24 dok.), Braniewie (15 dok.) i Ostródzie (19 dok.)

Protokoły z kontroli sanitarnej w Giżycku z 19 grudnia, Braniewie z 12 grudnia 1952 r. oraz sprawozdania z przebiegu realizacji ustawy o amnestii z 28 i 29 stycznia 1953 r.

Ostróda — doniesienie o wykonaniu poleceń poinspekcyjnych za czwarty kwartał 1953 r.

6. Ośrodka Pracy Więźniów w Kamińsku (28 dok.)

Najważniejsze to: protokół z kontroli sanitarnej z 11 grudnia 1952 r. i inspekcji sanitarno-higienicznej z 28 stycznia 1953 r., sprawozdanie z kontroli ogólnej przeprowadzonej 13—24 stycznia 1953 r., sprawozdanie z realizacji ustawy o amnestii z 29 stycznia 1953 r., protokół z 10 lutego 1953 r. w sprawie realizacji robót inwestycyjnych w 1953 r., pismo dotyczące rozwiązania spraw budownictwa ośrodka pracy oraz pismo dotyczące inwestycji i prac remontowych w 1953 r.

Wśród dokumentów znajduje się odpis protokołu z narady roboczej w sprawie budowy cegielni w Sągnitach, która miała być miejscem pracy dla więźniów ośrodka.

4. Sprawozdania.
Protokoły pokontrolne 9 kwietnia 1953—24 sierpnia 1953
nr akt 2/8 (253 dok.)

Pomimo oznaczenia zbioru dokładnymi datami, znajdują się w nim również dokumenty wytworzone poza wyznaczoną cezurą czasową. Najwcześniejszy dokument wytworzony został bowiem 9 marca 1953 r. w OPW w Kamińsku¹⁷, a najstarszy 14 listopada 1953 r. w więzieniu w Iławie¹⁸.

Zgodnie z Zarządzeniem nr 21/53 Prokuratora Generalnego PRL z 6 lipca 1953 r. w sprawie przeprowadzania przez organa prokuratury inspekcji aresztów śledczych UBP i MO oraz tajnymi Wytycznymi Generalnej Prokuratury z 6 lipca 1953 r. nr BP. 69/53 tjn. w sprawie kontroli więzień karno-śledczych i ośrodków pracy, powołany został Zespół Wojewódzki do przeprowadzenia kontroli w jednostkach więziennych województwa olsztyńskiego oraz aresztach WUBP i KW MO oraz zespoły powiatowe do kontroli aresztów PUBP, KP MO i aresztów gminnych MO¹⁹.

Omawiany tom akt zawiera sprawozdanie z inspekcji olsztyńskiego więzienia wraz z wynikami inspekcji w areszcie WUBW i areszcie Komendy Wojewódzkiej MO w Olsztynie oraz protokoły z pozostałych inspekcji przeprowadzonych w lipcu przez zespół wojewódzki we wszystkich więzieniach, aresztach i ośrodku pracy więźniów (10 dok.)

Na czele zespołu wojewódzkiego stał prokurator wojewódzki w Olsztynie lub jego zastępca, a w skład zespołu wchodził najczęściej wojskowy prokurator rejonowy w Olsztynie, prezes sądu wojewódzkiego w Olsztynie lub jego przedstawiciel, przedstawiciel komitetu wojewódzkiego lub powiatowego PZPR, szef WUBP (tylko Olsztyn i Barczewo) lub jego przedstawiciel, zastępca komendanta wojewódzkiego MO oraz przedstawiciel Ministerstwa Kontroli. Najlicniejszy, bo dziewięcioosobowy zespół, w skład którego dodatkowo weszli przedstawiciel Wydziału Administracyjnego KC PZPR oraz dyrektor Departamentu I Generalnej Prokuratury, kontrolował w dniach 10—11 lipca 1953 r. więzienie w Olsztynie, a najmniej liczny, tylko trzyosobowy, 29 lipca 1953 r. areszt w Braniewie. Dodatkowo zespół wojewódzki, w najlicniejszym składzie, dokonał 13 lipca 1953 r. inspekcji aresztu WUBP oraz aresztu Komendy Wojewódzkiej MO w Olsztynie.

Po przybyciu do wizytowanej jednostki zespół żądał od naczelnika podania szczegółowych danych dotyczących liczby więźniów z podziałem na karnych i śledczych, młodocianych i dorosłych oraz wymiaru orzeczonych kar. Dane wyodrębniały również wśród więźniów kobiety. Następnie członkowie zespołu dokonywali przeglądu akt więźniów, sprawdzali prawidłowość wymierzanych kar dyscyplinarnych, badali problematykę zatrudnienia i sposób zabezpieczenia

17 OPW w Kamińsku, l.dz. 229/2/53, dotyczący projektu przebudowy bylej kantyny na żłobek i przedszkole.

18 Więzienie w Iławie, l.dz. DG — 1278/53 w sprawie usunięcia niedociągnięć stwierdzonych przez Inspektora Kontroli WUBP.

19 MBP nr AC—R —1220/53 z 9 lipca 1953 r., Ścisłe tajne, Egz. nr 20. Dyrektor Gabinetu Ministra BP, powołując się na wiceministra Romkowskiego, polecił wszystkim szefom wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego natychmiastowe nadsyłanie protokołów wraz ze szczegółowymi wyjaśnieniami wszystkich uchybień i niedociągnięć. Z prac zespołów wojewódzkich należało również nadesłać pisemne sprawozdanie.

akt, kontrolowali dział gospodarczy, sprawdzali warunki higieniczno-sanitarne, zapoznawali się z pracą kulturalno-oświatową i polityczno-wychowawczą oraz wizytowali cele więźniów. Na zakończenie inspekcji prokurator, po zapoznaniu się z aktami więźniów i zasięgnięciu opinii członków zespołu, w ramach posiadanych kompetencji udzielał niektórym więźniom warunkowego zwolnienia lub występował do właściwych sądów z wnioskami o warunkowe zwolnienie.

Ze sprawozdania zastępcy szefa WUBP z prac zespołów wojewódzkich i powiatowych możemy się dowiedzieć o stwierdzonych niedociągnięciach i przypadkach łamania praworządności, w tym m.in. bezprawnym przetrzymaniu więźnia w iławskim więzieniu, czy też częstym zamykaniem więźniów w karcerze i ich biciu w więzieniu w Barczewie.

Areszt Komendy Wojewódzkiej MO, który zespół uznał za nie nadający się do użytku, został zamknięty, a znajdujących się w nim więźniów przeniesiono do olsztyńskiego więzienia.

W większości aresztów PUBP, komend powiatowych MO i aresztów gminnych MO stwierdzono łamanie praworządności, w tym bezprawne i bezpodstawne przetrzymywanie ponad 48 godzin. W wyniku decyzji zespołów powiatowych wiele z nich zamknięto, a część zakwalifikowano do remontu²⁰.

Pozostałe dokumenty dotyczyły:

Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie (38 dok.). Najważniejsze to: pismo Departamentu Więziennictwa z 2 maja 1953 r. o wynikach kontroli w Iławie, Kamińsku i Barczewie oraz protokół z odprawy naczelników, zastępców ds. polityczno-wychowawczych i kierowników działów specjalnych jednostek więziennych województwa olsztyńskiego z 27 lipca 1953 r.

Więzienia w Olsztynie (16 dok.). Sprawozdanie z realizacji wytycznych zleconych przez Departament Więziennictwa na ogólnokrajowej odprawie naczelników i zastępców 21 kwietnia 1953 r., pismo z 10 sierpnia z lustracji przez inspektorów Departamentu Więziennictwa 10—11 lipca 1953 r. dotyczącej wykonania poleceń zespołu wojewódzkiego oraz protokoły z odpraw naczelnika z kierownictwem 3 lipca i 20 sierpnia 1953 r.

Więzienia w Barczewie (28 dok.). Protokół z kwartalnej kontroli naczelnika za pierwszy kwartał 1953 r. z 24 kwietnia 1953 r., pismo z 25 maja dotyczące dokonanej w dniach 27—30 kwietnia 1953 r. kontroli przez przedstawicieli Departamentu Więziennictwa, sprawozdanie z 3 czerwca dotyczące realizacji wytycznych z ogólnokrajowej odprawy naczelników i zastępców przeprowadzonej w Departamencie Więziennictwa 21 kwietnia 1953 r.

Więzienia w Szczytnie (20 dok.). Sprawozdanie kwartalne z 10 kwietnia 1953 r. z kontroli poszczególnych działów służb, pisma z 24 lipca i 13 sierpnia 1953 r. dotyczące kontroli zespołu wojewódzkiego i sposób wykonania poleceń.

Więzienia w Bartoszycach (15 dok.). Protokół z 15 lipca z kontroli naczelnika za drugi kwartał 1953 r.

Aresztu w Giżycku (16 dok.). Protokoły z 18 kwietnia i 18 lipca 1953 r. kontroli przeprowadzonej przez naczelnika działów polityczno-wychowaw-

²⁰ WUBP w Olsztynie, l.dz. J. N. — 1809/53 z 10 VIII 1953 r. Ścisłe tajne, Sprawozdanie do Dyrektora Gabinetu Ministra BP.

czego, bezpieczeństwa i administracyjno-gospodarczego oraz sprawozdanie z kontroli przeprowadzonej 21—23 sierpnia 1953 r.

Aresztu w Braniewie (10 dok.). Sprawozdania z kontroli wszystkich działów, z 18 kwietnia za pierwszy kwartał i z 8 lipca 1953 r. za drugi kwartał 1953 r.

Aresztu w Ostródzie (20 dok.). Protokół z kontroli całokształtu pracy dokonanej przez komendanta za pierwszy kwartał, z 17 kwietnia 1953 r.

Więzienia w Iławie (37 dok.). Pismo z 25 maja o wynikach kontroli Departamentu Więziennictwa w dniach 27—30 kwietnia 1953 r., protokoły z 6 lipca kontroli za drugi kwartał działów pracy, administracji, gospodarczego, polityczno-wychowawczego i ochrony oraz protokół z inspekcji sanitarno-higienicznej z 8—9 lipca w związku z masowym zachorowaniem więźniów z 14 lipca 1953 r.

Więzienia w Działdowie (17 dok.). Protokoły z kontroli poszczególnych działów za pierwszy kwartał, z 16 kwietnia i za drugi kwartał z 17 lipca 1953 r. oraz pismo z 31 sierpnia Wydziału Więziennictwa dotyczące stwierdzonych niedociągnięć w dniu 28 sierpnia 1953 r.

Ośrodka Pracy Więźniów w Kamińsku (36 dok.). Pisma z 12 maja 1953 r. w sprawie zakończenia robót w budynku byłego kasyna poniemieckiego, z 25 maja dotyczące kontroli Departamentu Więziennictwa w dniach 27—30 kwietnia 1953 r., pismo z 16 czerwca do Spółdzielni Pracy „Mazur” w Kętrzynie dotyczące robót budowlano-remontowych, protokoły z kontroli magazynów żywnościowych w dniach 24—26 sierpnia 1953 r. oraz zarządzenie pokontrolne z kontroli spraw administracyjnych z 20—25 sierpnia 1953 r. przeprowadzonej przez przedstawicieli Departamentu Więziennictwa.

5. Sprawozdania. Protokoły z odpraw 1954 nr akt 2/8 (75 dok.)

W zbiorze archiwaliów za 1954 r. można znaleźć najwięcej dokumentów dotyczących działalności Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie (67 dok.). Jest to też zbiór najlepiej uporządkowany, ponieważ włączono do niego dokumentację czterech teczek wraz ze spisami zawartości.

Tom akt — teczka nr 1 — otwierają sprawozdania z pracy wydziału za styczeń i luty oraz cztery kwartały 1954 r. Sprawozdania miesięczne zawierają dane dotyczące:

- pracy wykonanej w okresie sprawozdawczym (zwłaszcza z dokonanych kontroli),
- trudności i braków w pracy wydziału (także jednostek więziennych),
- stanu kadr,
- przedsięwzięć na następny okres.

Natomiast sprawozdania kwartalne sporządzono w oparciu o następujące tezy:

- podstawowe prace wykonane w okresie sprawozdawczym,
- ocena pracy poszczególnych referatów Wydziału Więziennictwa,
- wyniki kontroli przestrzegania w jednostkach tajemnicy służbowej,

- wyniki kontroli rozpatrywania i załatwiania próśb i zażaleń,
- ocena pracy naczelników jednostek więziennych,
- uwagi o trudnościach w pracy Wydziału Więziennictwa i wnioski.

Teczka nr 2, włączona w skład zbioru, zawiera wyciągi z planów inspekcji Departamentu Więziennictwa MBP oraz Wydziału Więziennictwa na pierwszy kwartał 1954 r. Ponadto kwartalne plany pracy za rok 1954 wraz z załączonym do planu pracy za trzeci kwartał podziałem jednostek więziennych województwa olsztyńskiego według odpowiedzialności pionowej i osobistej.

Teczka nr 3 to dwa protokoły, podstawowe dokumenty związane z przeprowadzonymi 16—17 lutego i 4 sierpnia 1954 r. odprawami służbowymi naczelników i komendantów więzień i aresztów województwa olsztyńskiego, w których wzięł udział zastępca szefa WUBP mjr J. Kowalski oraz przedstawiciel Departamentu Więziennictwa. Najwięcej informacji zawiera przygotowana przez naczelnika Wydziału Więziennictwa ściśle tajna „Analiza pracy jednostek więziennych do odprawy Naczelników i Komendantów więzień na dzień 16—17 luty 1954 r.” Dużo informacji zawiera również opatrzone klauzulą ściśle tajne „Protokół z przeprowadzonej odprawy...” z 18 lutego 1954 r.

Wynikiem odprawy były sprawozdania (8 dok.) z realizacji wydanych do dalszej pracy wytycznych, sporządzone we wszystkich więzieniach i aresztach (oprócz Więzienia w Olsztynie).

Załączoną do tomu akt teczkę nr 4 otwiera tajne pismo szefa WUBP nr Ag-1/54 z 2 stycznia 1954 r. skierowane do kierowników jednostek WUBP, w tym m.in. do naczelnika Wydziału Więziennictwa, z którego można się dowiedzieć o 29 podmiotach tworzących strukturę organizacyjną Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie.

Pozostałe najważniejsze dokumenty to:

- imienny wykaz funkcjonariuszy, którzy zostali przyjęci do pracy w organach BP od 22 lipca 1944 r. do 22 lipca 1945 r., zawierający osiem nazwisk,
- „Analiza pracy jednostek więziennych województwa olsztyńskiego” z 31 sierpnia 1954 r., a w nim sprawy personalne, ochrona i bezpieczeństwo, sprawy administracyjne, gospodarcze, polityczno-wychowawcze, sprawy bytowe funkcjonariuszy i wnioski ogólne,
- dane o pracy w jednostkach więziennych województwa olsztyńskiego z 24 września 1954 r., obsada stanowisk kierowniczych oraz stwierdzone nieprawidłowości i niedociągnięcia oraz m. in. liczby więźniów przetransportowanych do węglowych i budowlanych ośrodków pracy oraz kolonii rolnych,
- sprawozdanie z pracy i obsady działów III (d. specjalnych).
- wykaz etatowy i faktyczny jednostek więziennych województwa olsztyńskiego na dzień 1 września 1954 r.,
- ogólny stan więźniów przebywających w jednostkach więziennych województwa olsztyńskiego w dniu 24 września 1954 r.

II. ZARZĄDZENIA PERSONALNE 1945—1955 (4273 dok.)

Akta zarządzeń personalnych uporządkowano w teczkach, odrębnie dla każdego z dziesięciu więzień województwa olsztyńskiego. Dokumenty Wydziału

VI Więziennictwa WUBP, a następnie MSW, zgrupowano w teczce dotyczącej więzienia w Olsztynie. Powyższy zbiór stanowi bazę źródłową do badań ruchu kadrowego funkcjonariuszy w ramach całego województwa oraz poszczególnych więzień. Teczki podzielono najczęściej na dwie ogólne części (w przypadku więzienia w Szczytnie aż na pięć części), w pierwszej zgromadzono rozkazy personalne Departamentu Więziennictwa MBP, po reorganizacjach w 1954 r. Departamentu Więziennictwa MSW, a w 1955 r. Centralnego Zarządu Więziennictwa, natomiast w drugiej rozkazy personalne Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Zgromadzone dokumenty, opatrzone klauzulą „tajne” lub „ściśle tajne”, to przede wszystkim odpisy i wyciągi rozkazów personalnych, zarządzeń i uchwał. Można na ich podstawie zapoznać się z obsadą personalną Wydziału VI oraz poszczególnych więzień, osoby pełniące funkcje naczelników, ich zastępców ds. politycznych i liniowych, zajmujących stanowiska kierowników działów, włącznie z kierownikami działów specjalnych oraz wykazy wszystkich pozostałych funkcjonariuszy w poszczególnych latach działalności do połowy 1955 r.

Rozkazy personalne dotyczą najczęściej decyzji o przyjęciu do służby lub zwolnieniu, mianowaniu, odwołaniu i przeniesieniu. Zarządzenia dotyczą nadawania stopni podoficerskich i oficerskich, zatwierdzania w stan słuchaczy lub zdjęcia ze stanu w Centralnej Szkole Pracowników Straży Więziennej w Bartoszycach, Oficerskiej Szkole SW w Iławie oraz Podoficerskiej Szkole Pracowników Więziennictwa w Szczypiornie, uchwały natomiast stanowią o nadaniu odznaczeń. Zawarte w teczkach dokumenty wykraczają często poza zakresloną na nich cezurę czasową. Stan zachowania i zawartość zespołów przedstawia się następująco (w nawiasie podano liczbę dokumentów):

1. Więzienie w Olsztynie 1949—1955 nr akt 2/9 (755 dok.)

Wbrew oznaczeniom, w teczce zgromadzono również dokumenty Wydziału Więziennictwa WUBP, natomiast materiały Więzienia w Olsztynie dotyczą już początków jego działalności od 1945 r., np. zachowały się dwa odpisy wyciągów z rozkazów personalnych dyrektora Departamentu Więziennictwa i Obozów z sierpnia 1945 r. Wśród różnych dokumentów olsztyńskiego więzienia znajduje się także akt zniszczenia wyciągów z rozkazów personalnych WUBP Olsztyn i Departamentu Więziennictwa z 14 sierpnia 1948 r. dotyczący zniszczenia 31 wyciągów WUBP i 6 wyciągów Departamentu Więziennictwa z 1946 r.

Wydział Więziennictwa (110 dok.). Najwięcej rozkazów personalnych szefa WUBP w Olsztynie dotyczących mianowania na stanowiska w Wydziale Więziennictwa WUBP, przeniesienia na inne stanowiska w resorcie bezpieczeństwa oraz zaliczania wysługi lat w służbie. Ponadto m.in. zarządzenia i rozkazy personalne ministra bezpieczeństwa publicznego, dyrektora Departamentu Kadr MBP, ministra spraw wewnętrznych, dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW. Najciekawsze dokumenty dotyczące obsady etatowej wydziału to:

- Akt zdawczo-odbiorczy akt osobowych funkcjonariuszy Wydziału Więziennictwa WUBP w Olsztynie z czerwca 1954 r.,
- Rozkaz organizacyjny nr 0102 Org. MBP z 9 listopada 1954 r. dotyczący uzupełnienia etatów Wydziału Więziennictwa,

— Rozkaz personalny nr 5 z 8 stycznia 1955 r. kierownika WU ds. BP wraz z imiennym wykazem funkcjonariuszy Wydziału Więziennictwa b. WUBP w Olsztynie przekazanych zgodnie z Dekretem Rady Państwa z 7 grudnia 1954 r. do MSW.

Więzienie w Olsztynie (645 dok.). Rozkazy personalne i zarządzenia ministra MBP, dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP/MSW, szefa WUBP, naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP/MSW. Najważniejsze dokumenty to:

- Zarządzenia Prezydenta RP o mianowaniu,
- Rozkaz nr 67 z 10 sierpnia 1946 r. o objęciu więzienia przez nowego naczelnika,
- Wykaz (odręczny) pracowników Więzienia Karno-Śledczego w Olsztynie z marca 1949 r.

2. Centralne Więzienie w Olsztynie 1951—1954, nr akt 2/10 (484 dok.)

Część I. (17 dok.). Materiały zgromadzone do czasu powołania Centralnego Więzienia w Olsztynie w połowie 1955 r., ponumerowane od 1 do 44:

- Wyciąg z Instrukcji MBP z 11 sierpnia 1945 r. o postępowaniu w sprawach personalnych pracowników więzień i obozów,
 - Instrukcja MBP z 21 grudnia 1945 r. dotycząca załatwiania spraw personalnych funkcjonariuszy więzień i obozów,
 - Zarządzenie nr 54 MBP z 9 lipca 1946 r. w sprawie urlopów na drugie półrocze 1946 r. i przedłużania ważności legitymacji służbowych,
 - Instrukcja MBP z 20 kwietnia 1947 r. o zakresie działania referentów personalnych ds. więziennictwa,
 - Okólnik nr 11 MBP z 24 września 1947 r. w sprawie pomocy w sprowadzaniu rodzin funkcjonariuszy BP z ZSRR,
 - Zarządzenie nr 52 MBP z 27 listopada 1947 r. w sprawie urlopów wypoczynkowych na 1948 r. i pismo o nie wykorzystanych urlopach za 1946 r.,
 - Rozkaz nr 7 MBP z 16 lutego 1949 r. o zezwoleniach na zawieranie związków małżeńskich przez funkcjonariuszy BP,
 - Okólnik nr 64 z 26 listopada 1949 r. dyrektora Departamentu Kadr dotyczący urlopów za 1950 r.,
 - Wzór zobowiązania dla pracowników kontraktowych,
 - Pisma Naczelnika Wydziału Personalnego WUBP z 1950 r. dotyczące wymiany tymczasowych zaświadczeń odznaczonych i legitymacji służbowych.
- Część II. (467 dok.). Zarządzenia i rozkazy personalne ministra MBP, dyrektora Departamentu Więziennictwa, komendanta Oficerskiej Szkoły SW w Iławie oraz pięć rozkazów dyrektora Departamentu Więziennictwa o zdawaniu i przejmowaniu więzienia przez naczelników więzień w Barczewie — 2, Szczytnie — 2 i Olsztynie — 1.

3. Więzienie — Centralne Więzienie w Olsztynie 1954—1956, nr akt 2/11, (180 dok.)

Część I. 1954 r. (120 dok.). Zarządzenia i rozkazy ministra bezpieczeństwa publicznego i dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP, w tym:

— Rozkaz personalny nr 477 ministra bezpieczeństwa publicznego z 25 maja 1954 r. o uposażeniu wykładowców Szkoły Oficerskiej SW w Iławie.

— Rozkaz personalny nr 9/54 dyrektora Departamentu Więziennictwa z 3 września 1954 r. zatwierdzający w stan słuchaczy Szkoły Oficerskiej SW w Iławie 209 funkcjonariuszy z całego kraju i Rozkaz personalny nr 234 z 8 grudnia 1954 r. dotyczący przeniesienia pięciu funkcjonariuszy w stan słuchaczy Ośrodka Szkoleniowego Aparatu Kierowniczego Jednostek Więziennych w Warszawie.

Część II. 1955 r. (49 dok.). Zarządzenia i rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP, w tym rozkazy personalne szefa WUBP z marca 1955 r. dotyczące funkcjonariuszy, którzy nabyli prawo do jednorazowego dodatkowego wynagrodzenia oraz dodatku więziennego z aresztów w Braniewie i Giżycku oraz więzień w Barczewie, Bartoszycach, Działdowie, Iławie, Olsztynie, Szczytnie i OPW w Kamińsku.

Część III. Rozkazy personalne szefa WUBP za rok 1954 r. (11 dok.). Rozkazy dotyczą mianowania funkcjonariuszy poszczególnych więzień na stanowiska służbowe w poszczególnych grupach uposażenia.

4. Więzienie — Centralne Więzienie w Barczewie 1945—1955, nr akt 4/2 (558 dok.)

Część I. (247 dok.). Zarządzenia prezydenta RP o nadaniu stopni oficerskich i rozkazy dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP dot. przekazania więzienia przez dotychczasowego i nowo mianowanego naczelnika. Ponadto w części I znajdują się:

— Rozkazy karne szefa WUBP z 1948 r. o ukaranych dyscyplinarnie funkcjonariuszach, skazanych przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie, skierowanych do sądu, wydalonych dyscyplinarnie z aparatu BP, skierowanych do Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Olsztynie,

— Raporty karne naczelnika Wydziału VI WUBP z 6 października i 30 grudnia 1952 r. oraz 14 stycznia 1953 r., w sprawie ukarania dyscyplinarnego.

Część II. Rozkazy WUBP (311 dok.):

— Akt zniszczenia wyciągów z Rozkazów personalnych WUBP w Olsztynie i Departamentu Więziennictwa z 14 sierpnia 1948 r.,

— Wykaz (odrębny) Centralnego Więzienia w Barczewie dotyczący uposażenia wszystkich funkcjonariuszy z marca 1949 r.,

— Rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa oraz tabela nr IV/3 z 12 listopada 1953 r. dotycząca zaszeregowania funkcjonariuszy do grup uposażenia.

5. Centralne Więzienie w Barczewie 1955—1960, nr akt 4/4, dot. Aresztu — Więzienia w Giżycku 1949—1955 (76 dok.)

Część I. Protokoły zdawczo-odbiorcze dotyczące okresu po reorganizacji w 1955 r.

Część II. Rozkazy personalne Centralnego Zarządu Więziennictwa (71 dok.). Zgromadzone materiały dotyczą aresztu, a następnie więzienia w Giżycku za lata 1949—1955. Są to przede wszystkim rozkazy personalne szefa WUBP w Olsz-

tynie, dotyczące spraw kadrowych: przyjmowania i mianowania na stanowiska służbowe, nadawania stopni podoficerskich oraz wydalania ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego.

Część III. Zarządzenia z CZW Warszawa (5 dok.). Zarządzenia personalne ministra spraw wewnętrznych oraz zarządzenia dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW o nadaniu stopni podoficerskich absolwentom Szkoły Pracowników SW w Szczypiornie.

6. ZK Barczewo 1946—1961, nr akt 4/5 (556 dok.)

W aktach zgrupowano teczki rozkazów personalnych za lata 1946—1955 oraz pozostające poza charakteryzowanym okresem teczki Centralnego Więzienia w Barczewie, powstałego po reorganizacji struktury więziennictwa w połowie 1955 r. Zachowane materiały to w większości rozkazy personalne szefa WUBP. Pozostałe to najczęściej rozkazy ministra bezpieczeństwa publicznego, dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP/MSW oraz naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP/MSW.

Najstarszymi dokumentami są Rozkazy personalne szefa WUBP nr 53 z 26 lutego 1946 r. o przyjęciu na stan etatowy więzienia strażnika oraz nr 67 z 2 kwietnia 1946 r. o przyjęciu funkcjonariuszy na stanowiska naczelnika, kierownika działu administracyjnego i kierownika działu gospodarczego oraz o przeniesieniu dotychczasowego p.o. naczelnika do dyspozycji WUBP.

Na uwagę zasługują ponadto:

— Rozkaz personalny nr 43 z 21 sierpnia 1946 r. o zwolnieniu naczelnika więzienia,

— Rozkaz personalny nr 507 z 19 listopada 1947 r. dyrektora Biura Personalnego MBP o przeniesieniu na stanowisko naczelnika po. naczelnika więzienia w Wiśniczu oraz o dyscyplinarnym zwolnieniu dotychczasowego naczelnika,

— Rozkaz personalny nr 47 z 9 marca 1949 r. szefa WUBP zatwierdzający 149 funkcjonariuszy w poszczególnych grupach uposażenia.

Ostatnim interesującym dokumentem jest Zarządzenie personalne nr 630 z 14 lipca 1955 r. ministra spraw wewnętrznych o przyznaniu naczelnikowi więzienia dodatku specjalnego²¹.

7. Więzienie Karno-Śledcze — Areszt w Szczytnie 1948—1959, nr akt 13/1 (371 dok.)

Część I. Akty prawne za lata 1955—1956 dotyczące okresu po wejściu więzienia w strukturę działalności Centralnego Więzienia w Olsztynie. Najważniejszymi dokumentami za ten okres są: Etat nr VII/29 Więzienia Karno-Śledczego III klasy w Szczytnie wraz z tabelą nr VII/12 z 6 lipca 1955 r. w sprawie zaszerogowania funkcjonariuszy do grup uposażenia oraz Zarządzenie organizacyjne nr 53/Et z 26 lipca 1956 r. z Etatem nr VII/56 Więzienia Karno-Śledczego III klasy w Szczytnie i tabelą nr VII/56 z 31 sierpnia 1956 r.

²¹ W teście za 1958 r. na ss. 1095—1130 (pomyłka w numeracji, po numerze 1100 następuje 1111) znajduje się 25 rozkazów personalnych za 1954 r. ministra bezpieczeństwa publicznego, dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP oraz szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP.

Część II. Rozkazy WUBP (169 dok.). Początkową część zbioru stanowią dokumenty za lata 1955—1959. Na pozostałą część składają się materiały do 8 lipca 1955 r., w tym rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa,

Część III. Rozkazy Departamentu Więziennictwa (83 dok.). Również w tej części początkową część zbioru stanowią dokumenty za lata 1956—1958, pozostałe to m.in.: zarządzenie i rozkazy personalne ministra bezpieczeństwa publicznego, dyrektora Departamentu Więziennictwa, a następnie Centralnego Zarządu Więziennictwa oraz Rozkaz nr 139 z 14 lutego 1947 r. dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP o zdaniu przez dotychczasowego i przejściu więzienia przez nowego naczelnika.

Część IV. Rozkazy wewnętrzne (45 dok.):

— Wykazy funkcjonariuszy ukaranych w latach 1953—1954 i rozkazy dzienne za lata 1948—1950 dot. m.in. ukaranych dyscyplinarnie funkcjonariuszy.

Część V. Teczka informacyjna (76 dok.):

- Liczbowy wykaz statystyczny Więzienia w Szczytnie za 1947 r.,
- Plany urlopów funkcjonariuszy za lata 1947—1955,
- Protokół. Sprawy personalne z 17 stycznia 1948 r. (wykaz aresztowanych) i z 15 kwietnia 1950 r.,
- Wykaz imienny członków koła PPR z 5 czerwca 1948 r.,
- Sprawozdanie. Charakterystyka kierowników działów z 15 października 1948 r.,
- Lista niepracujących żon funkcjonariuszy,
- Liczbowy wykaz zawodów wyuczonych przez funkcjonariuszy,
- Sprawozdanie z przebiegu akcji werbunkowej z 24 grudnia 1950 r.,
- Raporty referenta Wydziału Kadr WUBP z podróży służbowych do Szczytna z lat 1951—1952,
- Wykazy kar funkcjonariuszy za lata 1952—1954,
- Wykazy funkcjonariuszy z lat 1951—1954, w tym z 30 stycznia 1954 r. według danych: imię i nazwisko, wykształcenie i przynależność partyjna,
- Pisma dotyczące nagrodzonych funkcjonariuszy,
- Projekt obsady stanowisk etatowych Więzienia w Szczytnie z 1 września 1953 r.,
- Tabela nr IV/3 b z 12 listopada 1953 r. dotycząca zaszerogowania funkcjonariuszy do grup uposażenia Więzienia Karno-Śledczego III klasy.

8. Więzienie w Bartoszycach 1947—1959, nr akt 5/1 (293 dok.)

Opisem objęto materiały za lata 1947—1955, tj. do reorganizacji podporządkowanej Więzienia Karno-Śledczego II klasy w Bartoszycach Centralnemu Więzieniu w Olsztynie.

Część I. Rozkazy personalne WUBP (196 dok.). Rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa, w tym Rozkaz nr 22 z 10 listopada 1951 r. o zdaniu więzienia przez dotychczasowego — nowo mianowanemu naczelnikowi.

Część II. Rozkazy MBP (80 dok.). Zarządzenia prezydenta RP o mianowaniu na kolejne stopnie oficerskie z 21 lipca 1951 r, rozkazy nominacyjne podoficerskie ministra BP, zarządzenia i rozkazy ministra bezpieczeństwa publicznego i dyrektora Departamentu Więziennictwa.

Część III. Zarządzenia i rozkazy karne (17 dok.). Rozkazy naczelnika więzienia dot. ukarania funkcjonariuszy i pisma naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP z 21 sierpnia 1952 r. o ukaraniu kierownika działu administracyjnego i z 12 sierpnia 1953 r. o ukaraniu naczelnika, komendanta ochrony i zbrojniczego oraz:

- Rozkazy karne szefa WUBP dotyczące ukarania funkcjonariuszy,
- Rozkaz karny nr 1/49 o wydaleniu z organów BP naczelnika więzienia.

9. Więzienie w Iławie 1949—1955, nr akt 9/2 (463 dok.)

Część I. Rozkazy personalne Departamentu Więziennictwa (231 dok.). Rozkazy personalne ministra bezpieczeństwa publicznego, dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW oraz:

- Zarządzenia prezydenta RP o mianowaniu na stopnie oficerskie,
- Rozkazy dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP nr 37 z 2 października 1950 r. i nr 23 z 5 września 1953 r. oraz szefa WUBP z 16 września 1953 r. dotyczące przyjęcia więzienia przez nowego naczelnika,
- Rozkazy personalne dyrektora Centralnej Szkoły SW w Iławie.

Część II. Rozkazy personalne WUBP (232 dok.). Rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa.

10. Areszt w Ostródzie 1949—1951, nr akt 11/1 (97 dok.)

Zgromadzony materiał obejmuje okres za lata 1949—1955.

Część I. Rozkazy personalne Departamentu Więziennictwa (19 dok.). Rozkazy personalne dyrektora Departamentu Więziennictwa.

Część II. Rozkazy personalne WUBP Olsztyn (78 dok.). Rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP.

11. Więzienie w Działdowie 1948—1955, nr akt 7/1 (185 dok.)

Najstarszym dokumentem wykraczającym poza zakres czasu jest odpis wyciągu z Rozkazu personalnego nr 48 z 10 lipca 1947 r. w sprawie przyjęcia na stanowisko kierownika działu spec.

Część I. Rozkazy personalne Departamentu Więziennictwa (69 dok.). Zarządzenia prezydenta RP o mianowaniu, rozkazy personalne ministra bezpieczeństwa publicznego oraz zarządzenia i rozkazy personalne dyrektora Departamentu Więziennictwa.

Część II. Rozkazy personalne WUBP Olsztyn (116 dok.). W materiałach znajduje się również 18 dokumentów z lat 1948—1950 z okresu pozostawiania więzienia w strukturze WUBP w Warszawie. Ponadto rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa.

12. Ośrodek Pracy Więźniów — Więzienie w Kamińsku 1951—1959, nr akt 10/3 (255 dok.)

Charakterystykę zbioru części I i II przeprowadzono za okres do re-

organizacji struktury więziennictwa w połowie 1955 r. Scharakteryzowano materiały wytworzone do 7 lipca 1955 r., tj. do chwili wejścia OPW w Kamińsku w strukturę organizacyjną Centralnego Więzienia w Olsztynie. W końcowej części zbioru zawarto wyciągi zarządzeń i rozkazów personalnych dotyczące mianowania na stopnie podoficerskie i oficerskie oraz nadania odznaczeń.

Część I. Rozkazy personalne szefa WUBP i naczelnika Wydziału Więziennictwa WUBP (112 dok.).

Część II. Wyciągi rozkazów personalnych MBP (143 dok.). Zarządzenia prezydenta Rzeczypospolitej, rozkazy personalne ministra bezpieczeństwa publicznego, ministra spraw wewnętrznych oraz dyrektora Departamentu Więziennictwa i dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa.

Oceniając przedstawiony zasób archiwalny dotyczący więzień województwa olsztyńskiego za lata 1945—1955, należy w pierwszej kolejności podkreślić, że nie jest on w pełni kompletny i charakteryzuje się trudnym dostępem do poszukiwanej, szczegółowej informacji. Z drugiej jednak strony jest to bardzo cenny zespół akt, uzupełniający inne źródła archiwalne zgromadzone już w Archiwum Państwowym w Olsztynie, Archiwum Sądu Okręgowego w Olsztynie dotyczące zwłaszcza działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Olsztynie oraz materiały śledztw prowadzonych przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Olsztynie. Materiały te są wartościowym źródłem poznania dziejów najnowszych, jakże często tragicznych, naszego regionu.

Quellenmaterialien im Archiv der Untersuchungshaftanstalt Allenstein zur Frage der Gefängnisse der Stalinzeit in Ermland-Masuren 1945—1955

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Archiv der Untersuchungshaftanstalt Allenstein sind zahlreiche Archivmaterialien der Abteilung 6: Haftanstaltswesen des Wojewodschaftsamtes für öffentliche Sicherheit (WUBP) in Allenstein erhalten, die bis 1955 die Aufsicht über den Gefängnissen der Wojewodschaft ausübte. In den Jahren 1945—1955 waren hier die Haftanstalten in Allenstein, Wartenburg, Ortelsburg, Bartenstein, Dt. Eylau und Soldau, Untersuchungshaftanstalten in Lötzen, Braunsberg und Osterode sowie das Arbeitslager in Stablack bei Landsberg tätig.

Die erste Gruppe gesammelter Archivalien bilden die Berichte (monatlich, vierteljährlich und jährlich erstellt) sowie Kontrollprotokolle zur verschiedenen Fragen des Haftanstaltswesens — von der Beschreibung der materiellen Basis und der Infrastruktur von Gefängnissen, über Personenstand und — zahl der Gefangenen, bis zu den gesellschaftspolitischen Fragen.

Eine zweite Gruppe der erhaltenen Akten bilden Verordnungen und Personalbefehle von WUBP Allenstein und dem Ministerium für öffentliche Sicherheit (MBP), betreffend der Bediensteten der Gefängnisse, die die Personallage von dem Wachmann und Unteroffizier bis zu Abteilungsleitern (auch der Sonderabteilungen), den Vorstehern und deren Stellvertretern (u.a. für politische und erzieherische Fragen).

Ein Teil der Archivalien wurde 1993—1994 an das Staatsarchiv Allenstein weitergegeben und bildet den Aktenbestand Nr. 1062 „Zentrale Haftanstalt Allenstein“.

Der besprochene Archivbestand ist zwar nicht komplett, kann aber eine der Quellen zur Klärung der Rolle von Allensteiner Gefängnissen im Unterdrückungssystem des kommunistischen Staates in den Jahren 1945 bis 1955 sein.

Übersetzung Rafal Wolski